

УДК 316.28:141]:004

**КОМУНІКАТИВНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ
В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ DIGITAL AGE****COMMUNICATIVE RATIONALITY
IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL AGE
ESTABLISHMENT****Штефан І. П.,**

доцент кафедри інформаційних технологій,
Київський національний університет культури і
мистецтв, засл. працівник культури України
(Київ, Україна), e-mail: vanopet52@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0950-1624>

Shtefan I. P.,

Associate Professor at the Department of
Information Technologies of Kyiv National University
of Culture and Arts, Honored Worker of Ukraine
Culture (Kyiv, Ukraine), e-mail: vanopet52@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0950-1624>

Здійснено спробу розглянути концепцію комунікативної раціональності видатного сучасного мислителя Ю. Габермаса в аспекті використання її теоретико-методологічних засад, серед яких герменевтичний і компаративний аналіз, а також практичних принципів щодо виявлення і розв'язання проблем, які постають у контексті становлення Digital Age. Це відкриває перед науковим співтовариством нові перспективи у пізнанні складних трансформаційних процесів, зумовлених експоненціальним, нелінійним розвитком конвергентних технологій, а на практичному рівні, шляхом залучення людей задля досягнення консенсусу до етичного комунікативного дискурсу, сприяє розв'язанню проблем як загальносуспільного характеру, так і тих, що виникають у різних життєвих світах цифрової цивілізації.

Ключові слова: цифрова реальність, комунікативна раціональність, комунікативна компетенція, Ю. Габермас, Umwelts.

The article attempts to consider the concept of communicative rationality of prominent modern thinker Yu. Habermas in terms of use of its theoretical and methodological principles, among which are the hermeneutic and comparative analysis, as well as practical principles for identifying and resolving problems that arise in the context of the Digital Age formation. It opens for the scientific community new prospects in the knowledge of complex transformation process caused by exponential, non-linear development of convergent technologies. And at the practical level, by attracting people in order to achieve consensus for ethical communicative discourse it contributes to solving problems of general social character as well as those that arise in the different life worlds of digital civilization.

Keywords: digital reality, communicative rationality, communicative competence, Yu. Habermas, Umwelts.

Актуальність. Глобальна трансформація, яка охопила сучасний світ під впливом експансії інформаційно-комунікативних технологій, ускладнює соціум, докорінно змінює соціальну реальність, її онтологію, культуру та індивідуальне життя в аспекті їх цифровізації, спричиняє фундаментальні зрушення у суспільній свідомості, духовно-моральній сфері й системі цінностей.

Стрімкі зміни, пов'язані зі становленням цифрової реальності, вимагають нових методологічних принципів і концептів, здатних описати і пояснити специфіку соціокультурних феноменів, що виникають у цій реальності. Особливо гостро постає питання щодо перспектив суспільного розвитку і визначення основних його трендів, виявлення і осмислення соціально-антропологічних ризиків, пов'язаних з технологічними зрушеннями, які постають перед сучасною цивілізацією. У цьому контексті затребуваний евристичний і практичний потенціал комунікативної раціональності, так

як впровадження конвергентних технологій, мережеві віртуальні світи Інтернету перетворюють комунікацію у її широкому розумінні на визначальний чинник цивілізаційного розвитку. Крім того, наявність збройних конфліктів різної інтенсивності у чисельних регіонах світу, гібридна війна на Сході нашої країни актуалізують дослідження і крос-культурної взаємодії у дискурсі теорії комунікації, оскільки, як писав К. Ясперс: «шукати істину означає постійно бути готовим до комунікації і чекати цієї здатності від інших» [24, с. 271].

Ступінь розробки. У соціально-гуманітарних науках існують різні дослідницькі оптики і підходи, у межах яких осмислюється і концептуалізується комунікативна проблематика й розглядаються моделі комунікативної раціональності. Особливе значення належить моделі німецького філософа, соціального мислителя Ю. Габермаса. Критичний аналіз різних аспектів теорії комунікативної раціональності здійснюють такі зарубіжні філософи, соціологи, культурологи, як Г. Шнедельбах, Ч. Тейлор, М. Сіла, Дж. Александр, Г. Йоас, Й. Бергер, Т. Мак-Карті, Ш. Бенгабіб, Д. Хорстер, Е. Альбрехт, Н. Луман, Р. Рорті, В. Хьосле, Д. Бюлер, В. Кульман, Р. Гетцен, О. Хеффе, П. Ульрих А. Хоннет та ін.

Можливості реценції концепції Габермаса у контексті сучасної теорії освіти й освітніх практик досліджують харківські науковці К. Астахова, К. Багаєва, Н. Бусова, О. Перепелиця, Є. Повтораєва, О. Тягло, Н. Шильман. Методологічним фокусом виявлення, локалізації та акцентуації найважливіших аспектів і проблем навчання у складних контекстуальних переплетеннях соціуму розглядає комунікативну раціональність Л. Горбунова.

Монографічне дослідження Н. Бусової та ряд її статей присвячені соціально-політичному аспекту комунікативної раціональності. М. Хмара здійснює дослідження філософсько-правових аспектів комунікативної концепції Ю. Габермаса у її відношенні до актуальних проблем розвитку українського громадянського суспільства. Комунікативну компетенцію як основу комунікативної раціональності досліджує Н. Ашиток.

У працях І. Фармана аналізується соціокультурне значення комунікативної парадигми мислителя. В. Фурс, Д. Твардовський розглядають модель комунікативної раціональності в контексті реактуалізації останнім франкфуртської програми «критичної теорії суспільства», вписуючи її при цьому у повсякденну комунікативну практику. Особливу увагу В. Фурс приділяє полеміці між Ю. Габермасом і М. Фуко та її впливу на подальший розвиток критичної теорії. О. Назарчук здійснює порівняльний аналіз методологій, що лежать в основі концепцій К.-О. Апеля та Ю. Габермаса. Соціально – етичний аспект комунікативної раціональності розглядають О. Назарчук і Р. Апресян.

Аналіз змісту та евристичного потенціалу основних понять і принципів концепції німецького мислителя щодо можливості їх використання у психології здійснює С. Хачин. Особливо це

стосується поняття «життєвий світ», оскільки на його думку, Габермас розумів під останнім всю глобальну символічну організацію соціуму.

Праксеологічна проекція концепції комунікативної раціональності Ю. Габермаса представлена у роботах вітчизняних філософів А. Ермоленка, Т. Суходуб, Л. Ситниченко та ін.

Однак, попри зростання наукового інтересу до різних аспектів комунікативної раціональності Ю. Габермаса, у сучасному науковому дискурсі недостатня увага звертається на осмислення проблем, які постають перед комунікативною раціональністю під впливом експансії цифрових технологій у всі сфери життєвого світу людини.

Мета – крізь призму моделі комунікативної раціональності Ю. Габермаса виявити проблеми комунікації, які постають у контексті становлення Digital Age.

Основний текст. Феномен спілкування осмислювали філософи, починаючи з доби античності, але лише у ХХ ст. комунікативна проблематика стає загально визнаним і пріоритетним напрямком дослідження багатьох галузей наукового знання, перетворюючись поступово на «міждисциплінарний феномен». І питання, яке сформулював Т. Лукман ще у 1980 році стосовно того, що «сьогодні майже все можна назвати комунікацією» [7, с. 3], у нашому фрагментованому, швидкоплинному, непередбачуваному життєвому світі, віртуалізація якого спричиняє кризу раціонального мислення, залишається актуальним.

З відповіддю на це питання пов'язане і введення у науковий обіг таких конструктів як «гнучка раціональність» (В. Н. Порус), «раціональність повсякденності» (І. Т. Касавін), «м'яка раціональність» як результат розмивання меж між *episteme* і *doxa* (В. Г. Федотова), «відкрита раціональність», яка не передбачає чітко експлікованих критеріїв (В. С. Швирьов). На думку Н. М. Смирнової, ці конструкти відображають результати методологічної рефлексії над різноманіттям соціальних комунікацій у сучасному світі [11, с. 38].

Комунікативна раціональність німецького філософа і соціолога Ю. Габермаса була реакцією на жорсткість соціальних технологій класичної раціональності, яка орієнтувала мислення на гранично чіткі логічні критерії істини і тому ігнорувала будь-які комунікаційні відносини. Вчений не визнає відмови від індивідуальних особливостей людини і звертається до особистості, до структур її свідомості і спілкування, до того, що відрізняє одну людину від іншої.

Аналізуючи кризові явища в економіці, духовному житті, правових відносинах та моралі, як пише І. Фарман, Габермас прагнув розробити позитивну перспективу у вигляді моделі «комунікативної раціональності» [13, с. 238]. І тому Ю. Габермас вбачав своє завдання не тільки у критиці класичної раціональності, а й у побудові «м'якої» комунікативної раціональності життєвих світів, в основі якої комунікація, взаємодія людей, мов, культур і яка орієнтована на діалог і

розуміння. Саме у комунікативній раціональності, що спирається на принципи моралі, він вбачав можливість відновити життєві зв'язки, як природні, так і соціальні. Варто зауважити, що етичний дискурс Габермаса, прагнення вибудувати когнітивні засади «нового гуманізму» часто піддається критиці за надмірну ідеалізацію комунікативних процесів.

Ю. Габермас розробляє парадигму комунікативної раціональності, в якій комунікативна дія постає як фундаментальний тип соціальної дії, сутнісно пов'язаний життєвим світом (життєсвітом).

Зогляду на взаємозв'язок і взаємодоповнюваність комунікативної дії, комунікативної раціональності й життєвого світу у концепції Ю. Габермаса, ми зупинимося на їх характерних особливостях.

Комунікативна дія визначається як «взаємодія принаймні двох здатних до мовлення і дії суб'єктів, що встановлюють міжособистісні відносини» й «прагнуть взаєморозуміння щодо ситуації дії і своїх планів з метою координації своїх дій. При цьому в процесі взаємодії повинне відбуватися вироблення таких визначень ситуації, що могли б призвести до згоди (*consensus*)» [19, с. 3].

Ю. Габермас, визначаючи соціальну дію як інтерсуб'єктивне узгодження цілеспрямованих дій різними учасниками взаємодії, акцентує увагу на її комунікативних характеристиках й протиставляє орієнтації на успіх як основу дії, що оцінюється за критеріями ефективності, орієнтації на взаєморозуміння. І на цій підставі виокремлює інструментальну й комунікативну дію, спрямовану на досягнення згоди між окремими суб'єктами, учасниками комунікаційного процесу. «Комунікативна дія, – пише О. Огурцов, – це така взаємодія, в якій актори узгоджують і координують плани своїх дій, досягаючи певного порозуміння. Ця згода вимірюється інтерсуб'єктивністю визнанням домагань на значимість» [9, с. 70].

І цей тип комунікації завдяки використанню раціональної аргументації, за якої узгодження і координація акторів здійснюється за допомогою мови, забезпечує не тільки взаєморозуміння, а й поєднує мистецтво дискусії із соціальною контекстуальністю і транспарентністю комунікативної взаємодії. З огляду на те, що комунікативна дія передбачає визнання з боку іншого, то до складу комунікативної дії, як пишуть С. С. Неретіна і О. П. Огурцов, входять «суб'єкти комунікації; інтерсуб'єктивні смисли; проект; мотиваційний комплекс» [8, с. 191]. До умов процесу комунікації Габермас також зараховує імунітет проти утисків, рівність учасників «необмеженого комунікативного співтовариства» і визнання різних точок зору, симетричність комунікації, раціонально мотивовану згоду акторів щодо спільного пошуку істини.

У габермасівській моделі комунікації мова у її широкому, «трансцендентально-герменевтичному» сенсі необхідною умовою досягнення взаєморозуміння і згоди. В основі можливості такого взаєморозуміння, як стверджує вчений,

універсальність комунікативної компетенції. Це поняття Ю. Габермаса вводить, ґрунтуючись на ідеї американського лінгвіста Н. Хомського, що мовна здібність людини є «біологічно необхідною універсалією» й визначається «нашою вродженою мовною здібністю, компонентом біологічної спадщини виду» [22, с. 22]. Тобто, мовна здібність – це надана людині від природи здатність до створення та сприйняття мовленнєвих витворів. І тому у комунікативній раціональності Ю. Габермаса мова, виступаючи інструментом забезпечення комунікативного консенсусу, виконує соціально – конструктивну функцію і відіграє ключову роль у досягненні соціального порядку і стабільності.

Взаєморозуміння і досягнення згоди виявляються можливими завдяки принципу універсалізації, який він формулює наступним чином: «Усі зацікавлені сторони можуть прийняти прямі і побічні наслідки, що мають відношення до задоволення індивідуальних інтересів, і імовірно впливають із загального (general) дотримання норми (і ці наслідки краще тих, які впливають з інших відомих форм регуляції)» [17, с. 91].

Етика дискурсу Ю. Габермаса, сягаючи кантівського «морального імперативу» суттєво відрізняється від нього. Якщо для Канта моральність норми стверджується у переконаності суб'єкта в її загальній значущості, ототожненні «зоряного неба» і внутрішнього «закону» людини, то у Габермаса йдеться про визнання значущості усіма, кого вона безпосередньо стосується. «Норма вважається обґрунтованою, – пише Р. Апресян, – якщо загальність її дотримання призводить до результатів, що не зачіпають інтересів кожного і які можуть прийняти всі зацікавлені сторони» [1, с. 80].

Поняття життєвого світу (Lebens welt) для опису соціальних структур, що не мають інституційного оформлення, але реально існують, Ю. Габермас запозичує у феноменології Е. Гуссерля, розуміючи його при цьому не у трансцендентальному, а у культурологічному сенсі, як необхідний фон, горизонт комунікації у тріаді «суспільство – особистість – культура».

Життєвий світ розглядається як смислова основа культури і духовного життя й включає, як матеріально-уречевлений, фактичний аспект соціальної реальності, так і смисловий, суб'єктивно значущий її вимір і є тією безумовною засадою, що визначає форми соціальності і способи її інтерпретації. І тому, як пише Н. Смирнова: «В рамках комунікативної прагматики він (*життєвий світ* – І. Штефан) постає як невичерпне джерело історично сформованих і соціально виправданих схем інтерпретації – передається через культуру і організований за допомогою мови... місце зустрічі мовця і слухача, тобто учасників комунікативної взаємодії» [11, с. 155].

У Габермаса життєвий світ позначає спільний горизонт, в межах якого відбувається повсякденна життєдіяльність і комунікація, що формують колективні уявлення про реальність. «Для обох

учасників комунікації життєвий світ розкривається як супроводжуючий горизонт, всередині якого актуальна зустріч локалізована тільки у перформативно присутніх вимірах випробуваного соціального простору і історично пережитого часу. Цей підхід з області теорії комунікації стане у нагоді для з'ясування основних понять «життєвий світ», «об'єктивний світ» і «повсякденний світ» [18, с. 79].

Життєвий світ як фон і ресурс комунікативних дій представляє своєрідний «резервуар» смислів, попередніх установок і знань, які поділяють учасники взаємодії, виконує функцію контексту ситуації дії й конститує комунікативний процес. Забезпечує можливість безпроблемної комунікації, ведення осмисленого діалогу і взаєморозуміння, досягнення на рівні знання, норми, оцінок і почуттів згоди й ухвалення рішення на основі взаємного консенсусу між акторами комунікації.

У свою чергу взаєморозуміння є необхідною умовою буття життєвого світу і досягається завдяки тому, що горизонт останнього не лише задає ресурси для такого взаєморозуміння, а й визначає «сфери референцій» як «претензії висловлювань на значимість».

Розвиток цифрових технологій, які стали частиною повсякденного життя людини, обумовив появу нових видів ризиків і загроз. Під їх впливом відбувається не тільки розширення просторово-часового континуума життєвого світу, а й зміна образу зовнішньої реальності. Внаслідок процесів, які визначають становлення Digital Age, сучасна людина живе у декількох світах, що суттєво відрізняються між собою і для їх означення використовують поняття умwelt (Umwelt), запроваджене ще на початку XX ст. Якобом фон Ікськюлем [4]. Сучасні науковці виокремлюють чотири Umwel'tи – природний, мережевий, віртуальний і технологічний [2]. При цьому через конвергентні технології відбувається гібридна взаємодія і сплетіння життєвих світів, що призводить до ускладнення світу й загрожує непередбачуваними наслідками. У кожному з умweltів (Umwelts) існують проблеми, пов'язані з комунікацією, але ми зупинимося лише на деяких із них.

Ідеал першого умweltа – це гармонійне життя людини із первозданною природою. Але головна проблема на шляху досягнення такого ідеалу полягає у наявності у західній цивілізації чіткої межі між моральним статусом людини і моральним статусом нелюдського природного світу на відміну від східних цивілізацій. Ю. Габермас в інтерв'ю журналу The Global Journal, яке брав у нього інший відомий вчений Ф. Фукуяма, пропонує «провести відмінність між сумнівною новою духовною зачарованістю природою, з одного боку, і бажаним поверненням втраченого морального ставлення до страждань природних істот, з іншого». І вважає, що «моральне ставлення до тварин і рослин і до природи в цілому не залежить від про[є]ціювання, характерного для мовної комунікації відносин «Я–Ти» на весь світ в цілому» [22]. І тому потребує

розробки нових принципів взаємодії у межах цього умвельта.

Крім того, бурхливий розвиток генної інженерії свідчить, що людство знаходиться на порозі кардинальних змін, які торкнуться біології людини в аспекті модифікації людини і природи, симбіозу життя і технологій, створення генно-модифікованих гібридних і химерних організмів, істот, які не є людьми в біологічному сенсі, наприклад, кіборги [5].

Ю. Габермас ще на поч. ХХІ ст. опублікував роботу «Майбутнє людської природи», де осмислює загрози, пов'язані із розвитком біотехнологій, можливості яких істотно розширилися і вдосконалилися, а ризики, як свідчать дискусії і суперечки навколо генних технологій, продовжують залишатися актуальними. Ю. Габермас розглядає питання етичних норм стосовно використання біотехнологій і генної інженерії й аналізує ті проблеми, які постають перед людством як біологічним видом. Так у втручанні в геном людини він вбачає виключно негативні наслідки, а дитину зі зміненим набором генів називає «жертвою генної маніпуляції» і вважає, що її життя приречене на вибір «між фаталізмом і ресентиментом» [15, с. 15].

Втручання у геном людини підриває, на думку Габермаса, основи сучасної західної культури як рівність всіх людей від народження та їх свободу й тим самим унеможливує самореалізацію людини. Мислитель стверджує, що зміна природи індивіда на генному рівні здатна змінити і його можливості критично поставитися до своєї природи.

Змінюються також стосунки між людьми, оскільки «внаслідок того, що одна людина приймає стосовно іншої незворотне рішення, глибоко зачіпає органічну структури другої, а симетрія відповідальності, що в принципі існує між вільними і рівними особистостями, обмежується» [15, с. 23–24].

Габермас підкреслює той факт, що у сучасному суспільстві зменшується гострота етичних оцінок біотехнологій на користь економічного розрахунку вигод і втрат, обумовлений поширенням процесів комодифікації людського тіла, його частин і субстанцій. Цей тренд, на який він звернув увагу ще на початку нового тисячоліття, перетворився сьогодні на один із головних. Чому сприяє поширення трансгуманізму й ідеї постлюдини, а експансія технологій «покращення природи людини» пов'язана з її прагненням позбавитися страждань, хвороб, подолати смерть і навіть досягти безсмертя. Етичний дискурс при цьому відходить на другий план, або взагалі втрачає значення порівняно з бажанням причетності до технологічного «чуда» [14].

Задля рішення складної задачі, означеної Габермасом як «моралізація людської природи», як спроба етичного захисту саморозуміння людини як виду, вводиться поняття «етика виду». І ця остання повинна стати спільним знаменником для всіх людей, незалежно від їхнього світогляду, культурної, релігійної приналежності [15, с. 27–30].

Головна засторога мислителя полягає у спроможності новітніх досягнень науки

змінити нашу здатність бачити у кожній людині автономного, самодостатнього суб'єкта, що підриває ціннісні засади соціуму.

Другий і третій умвельти пов'язані із створеними людиною техносвітом, нейрореальністю й віртуальними світами. І тому людині доводиться взаємодіяти не тільки з природними умовами свого буття і культурним середовищем життєвого світу, про раціональну комунікативну взаємодію, в якому розмірковував Ю. Габермас, а й із середовищем віртуальної реальності, спілкування у якій захоплює людство.

Віртуалізація, будучи глобальним процесом, різноманітна і неоднозначна, як у своїх проявах, так і оцінках. Віртуальна реальність, охоплюючи життєвий світ людини, визначає модель її поведінки, змінює характер і форми комунікації. «Сила сучасних екранних медіумів, – пише Ю. Габермас, – у тому, що вони спираються на образ і звук. Вона впливає не із ідей, істин чи сутностей, вона не передбачає рефлексію...» [16, с. 42]. А комунікативна раціональність передбачає критичну рефлексію як основу досягнення взаєморозуміння, з яким пов'язане прагнення до співпраці і творчої взаємодії.

Крім того, вже стало звичним твердження «існувати, значить бути показаним», а існування людини визначається її присутністю у соціальних мережах, що у свою чергу змінює комунікативну взаємодію з Іншим і потребує трансформації засад комунікативної раціональності, оскільки, як зазначає Ю. Габермас, «виникають сумніви в її універсальності» [16, с. 42].

Але сучасні гаджети як засоби спілкування – це лише інструменти, що не здатні замінити живого спілкування. І людина, навіть маючи розгалужене віртуальне спілкування, фактично відчуває себе самотньою. Виникає феномен «віртуального відчуження», «самотності у мережі», оскільки «віртуальне спілкування є ніщо інше як форма самотності з ілюзією присутності».

Однак, віртуальна комунікація створює культурний простір для моделювання суб'єктивності у різних сферах професійної і соціокультурної діяльності, а відтак розширює культурний топос життєвого світу людини, породжує нові смислоутворюючі центри, змінює спосіб мислення і структуру ціннісних пріоритетів. І тому особливого значення набуває вміння спілкуватися у віртуальному просторі й вибудовувати зв'язки, які сприяють розвитку сутнісних сил акторів комунікативної взаємодії в умовах розширення і поглиблення використання інформаційно-комунікативних технологій.

На соціальне буття і життєві світи сучасної людини здійснюють постійний і неоднозначний вплив нові медіа. Ю. Габермас звертає увагу на появу такого явища як «нова непрозорість», що пов'язане з експоненціальним зростанням інформації, яке не дозволяє сучасній людині перевірити весь обсяг інформації і тому у багатьох випадках вона сприймається на віру. В інтерв'ю журналістам EL PAÍS у 2018 р. він сказав, що

нові медіа–комунікації «мають набагато більш підступну модель комерціалізації, метою яких є не безпосередня увага споживача, а економічна експлуатація особистого профілю користувача з метою ефективної маніпуляції [21].

Основними інформаційно–комунікативними технологіями маніпуляції суспільною свідомістю стають тролінг, меми, технології SEME, поширення фейкових новин (fake news) і політика постправди (post–truth politics). Вони впливають на емоційно–вольову сферу людини, поширюючи неправдиву, сенсаційну інформацію, ігнорують факти і тим самим деконструють її життєвий світ.

І тому у своїх виступах і відкритих лекціях Габермас, в тому числі і у зв'язку із кризою Євросоюзу, звертає особливу увагу на цінність солідарності, яка, будучи загальносоціальною, моральною та юридично підкріпленою, має стати однією із головних цінностей життєвого світу європейців [17].

Ще одна проблема, яка постає перед комунікативною раціональністю в контексті становлення Digital Age – це *адаптація до змін*. Структури комунікативної взаємодії й життєвий світ забезпечують орієнтацію людини у соціальному світі і тому зміни, як вважає Ю. Габермас, повинні відбуватися такими темпами, щоб людина встигала певною мірою адаптуватися до них. Однак, прискорений темпоритм сучасного життя, плинність життєвого світу утруднює адаптацію до цих процесів, урізноманітнює форми міжособистісних і соціальних контактів, актуалізуючи при цьому питання формування комунікативних відносин у новій реальності, де тривалі стосунки змінюються середньостроковими і короткостроковими й унеможливають «виникнення відчуття довіри» між акторами комунікативного процесу.

Важливим засобом адаптації людини до життя у XXI ст., крім комунікації, є система освіти, в межах якої формується *комунікативна компетенція*. Але проблема полягає в тому, що традиційна система освіти починає виключатися із процесів соціалізації, акультурації й ідентифікації, а відтак і формування навичок комунікативної компетенції у молодого покоління digital natives. Всі ці функції перебирають на себе інноваційні цифрові технології, «звально–оманливі і престижні масмедіа», як пише французький філософ і письменник М. Серр [10]. Розробники комп'ютерних ігор, бізнесмени, що займаються їх просуванням на ринку, як і нових гаджетів та мережевих технологій, по суті, стають відповідно до законів комодифікації провідниками цінностей серед digital natives. Все це обумовило появу терміну «нове дитинство», найбільш універсальною характеристикою якого називають комунікації поза межами традиційних медіаторів (сім'ї і школи), що сьогодні можливо завдяки Інтернету.

І тому мінливість сучасного життєвого світу, його деконструйованість, наявність різних умвельтів вимагає не тільки професіоналізму і технологічності, а й потребує володіння новими,

перш за все, гнучкими вміннями і навичками (soft skills). П. Гріффін, професор Мельбурнського університету, керівник найбільшого міжнародного наукового проекту з оцінки та викладання навичок і компетенцій XXI ст., стверджує, що такі навички визначаються у межах тріади: вчитися; спілкуватися; вибирати. Для вирішення проблем спілкування у новій реальності потрібно оволодіти вміннями, які дозволяють одночасно проявляти необхідну гнучкість, широку ерудицію і ефективно працювати в команді [3, с. 22]. Йдеться про формування не лише критичного мислення, а й про пробудження у кожній людині креативних здібностей, творчого підходу до справи і винахідливості, розвиток комунікативної компетенції, оскільки найбільш затребуваною у процесі становлення нової реальності виявляється здатність до побудови міжособистісних відносин.

Висновки. Під впливом цифрових технологій відбувається трансформація основ цивілізаційного життя й ціннісних установок західної цивілізації. На тлі поширення універсальних символів, зразків і способів життя, а також стилів споживання незалежно від особливостей локальної культурної основи девальвуються традиційні моделі і способи життя.

У контексті багатомірних процесів, які супроводжують становлення цифрової реальності, особливої актуальності набуває модель комунікативної раціональності Ю. Габермаса, яка, з одного боку, сягає своїм корінням духовних, моральних, культурних європейських традицій а, з іншого, – тісно пов'язана із сучасною соціальною практикою. Онтологічною характеристикою моделі комунікативної раціональності є її інтенція до збереження і відновлення консенсусу як одного з основних шляхів досягнення солідарності і стабільності суспільства. І тому вона прийнятна як основа для розробки шляхів досягнення консенсусу у складному світі, який необхідний для солідарності і стабільності суспільства.

Головна мета комунікативної раціональності полягає не у відтворенні усталених зразків і суспільних механізмів, а у виявленні їх функціональних проблем та розробці алгоритмів упередження та подолання останніх. І в цьому контексті модель комунікативної раціональності Ю. Габермаса здатна дати відповідь на виклики часу епохи постметафізичного мислення, дезінтеграції ціннісних систем, плинності й невизначеності перебігу соціально–культурних процесів, політики постправди і «альтернативних істин».

Перспективи. Визначити напрямки пошуку нових світоглядних орієнтирів й ціннісно–духовних засад цивілізаційного розвитку і нового типу комунікативної раціональності, необхідних для життя людини різних Umwelts Digital Age.

Список використаних джерел

1. Апресян, Р., 2016. 'Феномен універсальності в етике: форми концептуалізації', *Вопросы философии*, 8, с.79–88.
2. Аршинов, ВІ., Буданов, ВГ., Москалев, ІЕ. и др., 2016. 'Социоантропологические измерения конвергентных

технологий. Онтологии и коммуникации», Курск: *Университетская книга*.

3. Гриффин, П. и Хайрутдинов, Д., 2016. «Навыки XXI века»: новая реальность в образовании». [online]. Доступно: http://erazvitie.org/article/navyki_xxi_veka_novaja_realnost [Дата звернення 30Травень 2019].

4. Князева, ЕН., 2015. «Понятие «Umwelt» Якоба фон Икскуля и его значимость для современной эпистемологии», *Вопросы философии*, 5, с.30–44.

5. Кожевникова, М., 2017. «Гибриды и химеры человека и животного: от мифологии к биотехнологии», Москва: *ИФРАН*.

6. «Коммуникативная рациональность: эпистемологический подход», 2009. Москва: *ИФРАН*.

7. Лукман, Т., 2007. «Аспекты теории социальной коммуникации», *Социологическое обозрение*, 6 (3), с.3–20.

8. Неретина, СС. и Огурцов, АП., 2011. «Концепты политической культуры», Москва: *ИФРАН*.

9. Огурцов, АП., 2005. «От нормативного Разума к коммуникативной рациональности», *Философия науки*, 11, с.54–78.

10. Сerr, M., 2016. «Девочка с пальчик», Москва: *Ad Marginem*.

11. Смирнова, НМ., 2008. «Коммуникативная рациональность и жизненный мир человека», *Эпистемология и философия науки*, ХУП, 3, с.38–41.

12. Фарман, ИП., 1995. «Рациональность как проблема культуры и познания», *Исторические типы рациональности*, 1, с.238–260.

13. Фукуяма, Ф., 2004. «Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции», Перевод с английского М. Б. Левина, Москва: *Изд-во «Локс=Luxe»*.

14. Хабермас, Ю., 2002. «Будущее человеческой природы», Москва: *«Весь Мир»*.

15. Хабермас, Ю., 2001a. «Вовлечение другого: очерки политической теории», Санкт-Петербург: *Наука*.

16. Хабермас, Ю., 2001b. «Моральное сознание и коммуникативное действие», Перевод с немецкого под ред. Д. В. Скляднева, Санкт-Петербург: *Наука*.

17. Хабермас, Ю., 2008. «Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия», Перевод с немецкого Т. Тягуновой, *Социологическое обозрение*, 7 (1), с.3–25.

18. Хабермас, Ю., 2011. «От картин мира к жизненному миру», Москва: *Идея-Пресс*.

19. Хабермас, Ю., 2013. «Демократия, солидарность и европейский кризис», *Гедфтер*. [online]. Доступно: <http://gefter.ru/archive/9221> [Дата звернення 30 Травень 2019].

20. Хабермас, Ю., «Я не уверен, что у философии есть будущее», *[Интервью журналистам EL PAÍS]*. [online]. Доступно: <http://monocler.ru/juergen-habermas-interview/> (дата звернення: 31 Травень 2019).

21. Хабермас, Ю. и Фукуяма, Ф., 2012. «Гражданин Европы: только миф?», *ЛОГОС*, 4 [88], с.71–80.

22. Хомский, Н., 2005. «О природе и языке», Москва: *КомКнига*.

23. Ясперс, К., 1997. «Истоки истории и ее цель», *Антология мировой политической мысли*, Москва: *Мысль*.

References

1. Apresjan, R., 2016. «Fenomen universal'nosti v jetike: formy konceptualizacii (Phenomenon of universality in ethics: a form of conceptualization. *Problems of philosophy*)», *Voprosy filosofii*, 8, s.79–88.

2. Arshinov, VI., Budanov, VG., Moskalev, IE. i dr., 2016. «Socioantropologicheskie izmereniya konvergentnyh tehnologij. Ontologii i kommunikacii (Socioal otropological measurements of convergent technologies. Ontologies and communication)», Kursk: *Universitetskaja kniga*.

3. Griffin, P. i Hajrutdinov, D., 2016. «Navyki XXI veka»: novaja real'nost' v obrazovanii («XXIst century's skills»: new reality in education). [online]. Dostupno: http://erazvitie.org/article/navyki_xxi_veka_novaja_realnost [Data zvernennja 30Traven' 2019].

4. Knjazeva, EN., 2015. «Ponjatie «Umwelt» Jakoba fon Ikskulja i ego znachimost' dlja sovremennoj jepistemologii ((The notion of «Umwelt» by Jacob von Ikskulja and his relevance to contemporary epistemology)», *Voprosy filosofii*, 5, s.30–44.

5. Kozhevnikova, M., 2017. «Gibridy i himery cheloveka i zhivotnogo: ot mifologii k biotehnologii (Hybrids and chimeras of human and animal: from mythology to biotechnology)», Moskva: *IFRAN*.

6. «Kommunikativnaja racional'nost': jepistemologicheskij podhod (Communicative rationality: epistemological approach)», 2009. Moskva: *IFRAN*.

7. Lukman, T., 2007. «Aspekty teorii social'noj kommunikacii (Aspects of the social communication theory)», *Sociologicheskoe obozrenie*, 6 (3), s.3–20.

8. Neretina, SS. i Ogurcov, AP., 2011. «Koncepty politicheskoy kul'tury (Concepts of political culture)», Moskva: *IFRAN*.

9. Ogurcov, AP., 2005. «Ot normativnogo Razuma k kommunikativnoj racional'nosti ((From normative Reason to communicative rationality)», *Filosofija nauki*, 11, s.54–78.

10. Serr, M., 2016. «Devotchka s pal'chik (Girl Thumb)», Moskva: *Ad Marginem*.

11. Smirnova, NM., 2008. «Kommunikativnaja racional'nost' i zhiznennyj mir cheloveka (Communicative rationality and human lifeworld)», *Jepistemologija i filosofija nauki*, HUII, 3, s.38–41.

12. Farman, IP., 1995. «Racional'nost' kak problema kul'tury i poznaniya (Rationality as the problem of culture and knowledge)», *Istoricheskie tipy racional'nosti*, 1, s.238–260.

13. Fukujama, F., 2004. «Nashe postchelovecheskoe budushhee. Posledstvija biotehnologicheskoy revoljucii (Our posthuman future. Consequences of the biotechnology revolution)», Perevod s anglijskogo M. B. Levina, Moskva: *Izd-vo «Ljuks=Luxe»*.

14. Habermas, Ju., 2002. «Budushhee chelovecheskoj prirody (Future of the human nature)», Moskva: *«Ves' Mir»*.

15. Habermas, Ju., 2001a. «Vovlechenie drugogo: ocherki politicheskoy teorii (Involvement of another: Essays in political theory)», Sankt-Peterburg: *Nauka*.

16. Habermas, Ju., 2001b. «Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie (Moral consciousness and communicative action)», Perevod s nemeckogo pod red. D. V. Skljadneva, Sankt-Peterburg: *Nauka*.

17. Habermas, Ju., 2008. «Otnosheniya k miru i racional'nye aspekty dejstvija v chetyreh sociologicheskikh ponjatijah dejstvija (Attitude toward the world and rational aspects of actions in four sociological concepts of action)», Perevod s nemeckogo T. Tjagunovoj, *Sociologicheskoe obozrenie*, 7 (1), s.3–25.

18. Habermas, Ju., 2011. «Ot kartin mira k zhiznennomu miru (Von den Weltbildern zur Lebenswelt)», Moskva: *Ideja-Press*.

19. Habermas, Ju., 2013. «Demokratija, solidarnost' i evropejskij krizis (Democracy, solidarity and European crisis)», *Gefter*. [online]. Dostupno: <http://gefter.ru/archive/9221> [Data zvernennja 30 Traven' 2019].

20. Habermas, Ju., «Ja ne uveren, chto u filosofii est' budushhee» («I'm not sure that philosophy has a future»), *[Interv'ju zhurnalistam EL PAÍS]*. [online]. Dostupno: <http://monocler.ru/juergen-habermas-interview/> (data zvernennja: 31 Traven' 2019).

21. Habermas, Ju. i Fukujama, F., 2012. «Grazhdanin Evropy: tol'ko mif? (The European Citizen: Just a Myth?)», *LOGOS*, 4 [88], s.71–80.

22. Homskij, N., 2005. «O prirode i jazyke (On the nature and language)», Moskva: *KomKniga*.

23. Jaspers, K., 1997. «Istoki istorii i ee cel' (The origins of history and its purpose. Anthology of world political thought)», *Antologija mirovoj politicheskoy mysli*, Moskva: *Mysl'*.

* * *